

کتابخانه کودک و نوجوانان

خدمات ویژه در کتابخانه ملی ایران

شهرلا با بازاده^۱

عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی

چکیده

مقاله حاضر به معرفی و بررسی کتابخانه کودک و نوجوان کتابخانه ملی پرداخته است که در بهمن ماه سال ۸۵ همراه با کتابخانه‌های نابینایان، عمومی و تالارهای ایران شناسی و اسلام شناسی افتتاح گردید. هدف از تاسیس آن، ایجاد یک کتابخانه کودک و نوجوان استاندارد در سطح کشور، ایجاد محیطی مناسب برای تحقیق در مورد ادبیات کودک و نوجوان برای پژوهشگر ادبیات کودک و کتابخانه‌ای برای استفاده کودکان و نوجوانان سنین ۷ تا ۱۴ سال، که همراه پدران و مادران خود برای مطالعه به کتابخانه ملی مراجعه می کنند.

کلیدواژه‌ها: کتابخانه‌های کودکان، خدمات، تجهیزات، وب سایت، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

مقدمه

کارگاه‌های منطقه‌ای و دفاع از حقوق کودک و نوجوان دارند. امروزه کارشناسان کشورهای پیشرفته عقیده دارند که برای داشتن نسلی پویا، خلاق و کارآمد باید برای اعتلای کودکان و نوجوانان سرمایه‌گذاری‌های لازم را انجام داد. تأسیس کتابخانه برای آنان و توجه خاص به ارائه خدمات ویژه از گام‌های اساسی است که باید برای این گروه برداشته شود. از آنجا که کشور ما نسبت به سایر کشورهای جهان دارای جوان‌ترین نیروهای انسانی است، توجه نمودن به این گروه ضرورت بیشتری دارد. دست‌اندرکاران باید برای این گروه برنامه‌هایی را در دستور کار قرار دهند تا نهادینه شود.

وقتی به گذشته آموزش و پرورش نگاه می‌کنیم، در ایران پیش از اسلام و در ایران اسلامی به آموزش و پرورش به‌طور اعم و به‌طور اخص به کودکان و نوجوانان توجه خاصی

«نوجوانان باید مورد توجه خاص قرار گیرند. چرا که بسیاری از آنان کار مطالعه شخصی و اختیاری را در این مرحله از زندگی کنار می‌گذارند» (استانداردها، ۱۳۸۴، ص ۹). نقل از منشور خوانندگان کمیته بین‌المللی و انجمن بین‌المللی ناشران سال ۱۹۹۲.

در جوامع بشری عصر ما، آموزش کودکان و نوجوانان از اهمیت و اولویت خاصی برخوردار است. در اجلاس جهانی جامعه اطلاعاتی که دسامبر ۲۰۰۳ در ژنو برگزار شد، عمده مطالب اجلاس متوجه کودکان و نوجوانان بود. سازمان‌هایی نظیر یونسف و اپرب^۲ که زیر نظر سازمان ملل انجام وظیفه می‌کنند، نقش مهمی در ایجاد کتابخانه برای کودکان و نوجوانان، آموزش، برنامه‌های مطالعاتی، تشکیل سمینارها،



مهم‌ترین اقدام
فرهنگی شورای کتاب،
تالیف فرهنگنامه
کودکان و نوجوانان
در سال ۱۳۵۸ است

شده و حتی تاکید شده است که امر یاددهی و یادگیری نه به عنوان یک حق، بلکه به منزله یک تکلیف برای مرد و زن مسلمان است. در مکتب‌خانه‌های قدیمی و در روزگاران پیش صرفاً به کتاب‌های درسی بسنده می‌شد و نشانی از وجود کتابخانه برای کودک و نوجوان به چشم نمی‌خورد.

پس از آشنایی ایرانیان با فرهنگ و تمدن مغرب زمین در اثر اعزام دانشجویان و توسعه روابط با ممالک غربی، در نظام آموزشی و نهادهای مربوط به آن و در تاریخ فرهنگ کشورمان فصل جدیدی گشوده شد. از جمله دستور «آموزش علوم و معارف» با تأسیس مدارس و کتابخانه به سبک جدید بود. اولین کتابخانه‌ای که در این مسیر به وجود آمد، کتابخانه

مدرسه لقمانیه در سال ۱۳۱۷ ق. بود. در قانونی که پس از مشروطیت به نام «قانون اداری وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه» در ۲۸ شعبان ۱۳۲۸ به تصویب رسید، براساس ماده پنجم آن تشکیل کتابخانه و مجموعه‌های علمی و تاریخی در مدارس، از جمله وظایف اداره معارف ذکر شده بود... از سال ۱۳۴۱ ش. به بعد اداره نگارش وزارت آموزش و پرورش تعداد ۹۳ کتابخانه و قرائت‌خانه در مدارس کشور تأسیس نمود (نشاط، ۱۳۸۳، ص ۲۳).

در دهه ۱۳۴۰ فعالیت‌هایی برای ارتقای فکری و علمی کودک و نوجوان ایرانی انجام گرفت که بسیار ارزشمند و قابل تقدیر است. از آن جمله می‌توان از شورای کتاب کودک نام برد که موسسه‌ای غیردولتی است که سال ۱۳۴۱ با هدف شکوفایی ادبیات کودک و نوجوان در تهران تأسیس شد. مؤسسان شورای کتاب از نویسندگان، تصویرگران،

کتابداران، معلمان و متخصصان آموزش و پرورش بودند. یکی از بنیان‌گذاران آن، نویسنده معروف کودک و نوجوان شادروان عباس یمینی شریف بود. اساس کار بر مبنای بهبود کمی و کیفی کتاب‌های کودک و نوجوان و دسترسی آنها به کتاب و خواندنی‌های دیگر بود. مهم‌ترین اقدام فرهنگی شورای کتاب، تالیف فرهنگنامه کودکان و نوجوانان در سال ۱۳۵۸ است. دست‌اندرکاران آن اصل را بر ضرورت تألیف به جای ترجمه قرار دادند. امروزه این دایرةالمعارف منبعی معتبر و با ارزش برای پاسخ به نیازهای اطلاعاتی کودکان و نوجوانان سنین ۱۰-۱۶ ساله ایرانی است (مکتبی فرد، ۱۳۸۵، ص ۱۱۴۵-۱۱۴۷).

حرکت قابل توجه دیگر، تأسیس کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در دی ماه ۱۳۴۴ بود. این موسسه دولتی تولیدکننده و ناشر کودک و نوجوان به ایجاد کتابخانه‌های ثابت، سیار و پستی برای عرضه کتاب مناسب به کودکان و نوجوانان در روستاها و مناطق محروم پرداخت. همچنین به توسعه و ترویج ادبیات و هنر کودکان و نوجوانان از طریق تشویق نویسندگان و طراحان، هنرمندان، ناشران و همکاری با آنها و همکاری با کلیه مؤسسات دست‌اندرکار کتابخانه کودک و نوجوان به فعالیت خود ادامه داد. از دیگر فعالیت‌های آن تهیه و انتشار محصولات سمعی و بصری، تولید، توزیع، نمایش و فروش فیلم‌های سینمایی و تئاتر مخصوص کودکان و نوجوانان است. از مهم‌ترین بخش‌های این موسسه، کتابخانه مرجع آن است که از بزرگ‌ترین کتابخانه‌های تخصصی در زمینه ادبیات، هنر و خواندنی‌های حوزه کودک و نوجوان در

کتابخانه کودکان و نوجوانان تلاش دارد تا با فراهم ساختن مواد نوشتاری، غیرنوشتاری و شاهکارهای ادبی، هنری و علمی کودکان و نوجوانان داخل و خارج از کشور، محمل کم نظیری را برای پژوهشگران ادبیات کودک به وجود آورد

ایران است. علاوه بر سرویس دهی به نویسندگان، مترجمان و تصویرگران در طرح‌های پژوهشی، خدمات کتابخانه‌ای هم ارائه می‌دهند (فولادوند، ۱۳۸۵، ص ۱۳۲۱-۱۳۲۵).

کتابخانه کودک و نوجوان در سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران تحت عنوان یکی از زیرمجموعه‌های گروه ویژه بیان شده است. منظور از گروه ویژه افرادی هستند که علاوه بر خدمات مرسوم و متداول عمومی از خدمات خاصی نیز برخوردار هستند. مهم‌ترین افراد گروه ویژه، کودکان، نوجوانان، نابینایان و کم‌بینایانند که نیاز به فضا و تسهیلات و تجهیزات خاص دارند. به همین دلیل در برنامه آغازین کتابخانه ملی، فضایی برای دو گروه نامبرده در نظر گرفته شد، که حاصل آن کتابخانه کودکان و نوجوانان و کتابخانه نابینایان و کم‌بینایان است.

در اوایل دهه ۱۳۶۰ به دلیل ادغام مرکز خدمات کتابداری با کتابخانه ملی و انتقال پرسنل صاحب نظر آن، مقدمات کتابخانه کودک و نوجوان پایه‌گذاری شد. با افزایش روزافزون انتشار کتاب برای کودک و نوجوان، روزآمد شدن کتاب‌شناسی ملی، متخصصان را بر آن داشت تا در مورد شیوه سازماندهی کتاب‌های کودک و نوجوان تصمیم‌گیری کنند. بدیهی است که دو نسخه از کتاب‌های کودکان و نوجوانان نیز مانند سایر آثار منتشرشده در ایران از طریق قانون واسپاری به کتابخانه ملی می‌رسید و مثل سایر منابع در کتاب‌شناسی ملی ایران منعکس می‌شد. اما فهرست‌نویسی و رده‌بندی این کتب بر مبنای ضوابط جدید و طبق موازین بین‌المللی اولین بار در کتاب‌شناسی ملی ایران، نیمه دوم سال ۱۳۶۲ به چاپ رسید. با این حال به جهت رده‌بندی خاص (دیویی) که متفاوت با رده‌بندی کتب دیگر بود و فقدان فضای لازم امکان استفاده از این منابع تا بهره‌برداری از ساختمان جدید میسر نشد. در سال ۱۳۸۴ یکبار دیگر به جهت حجم زیاد کتاب‌های کودک و نوجوان درباره جزئیات شماره‌بازی آنها با گرد آمدن دست‌اندرکاران کتابخانه‌های کودکان و نوجوانان کشور، تصمیماتی جدیدتر گرفته شد. امروزه براساس همان تصمیمات کتاب‌های کودک و نوجوان سازماندهی می‌شود.

کتابخانه‌های کودکان و نوجوانان عمدتاً بخشی از خدمات اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های عمومی هستند. بدین مفهوم که کتابخانه‌های عمومی موظفند جوابگوی نیازهای فرهنگی، اطلاعاتی و سرگرمی عموم افراد یک کشور از جمله کودکان و نوجوانان باشند. در بیانیه (سال ۱۹۹۵) یونسکو و ایفلا به این مطلب اشاره شده: «کتابخانه عمومی، به عنوان

باب محلی دانش، شرایط مناسبی را برای یادگیری مادام‌العمر، استقلال رای و شکوفایی فرهنگی افراد و گروه‌ها فراهم آورد» (استانداردهای کتابخانه‌های مدارس، ۱۳۸۴، ص ۷۰).

همانطور که مطرح شد، با انتقال به ساختمان جدید کتابخانه ملی، مکانی را برای کتابخانه کودک و نوجوان اختصاص دادند. ایجاد آن در دل کتابخانه ملی سؤال‌هایی را در ذهن مردم ایجاد می‌کرد. آیا هدف اصلی، ایجاد یک کتابخانه کودک و نوجوان طبق استانداردهای بین‌المللی بوده است؟ آیا کتابخانه‌های عمومی به دلیل نداشتن امکانات لازم و یا جدی نگرفتن کودک و نوجوان قادر به انجام وظایف خود نبودند! آیا کتابخانه برای داشتن حجم بالای کتاب کودک و نوجوان خود نیاز به فضای خاص داشت؟ آیا اختصاص مکانی برای پدران و مادرانی که با کودک و نوجوان خود برای مطالعه به کتابخانه ملی رجوع می‌کنند ضروری بود؟ آیا هدف ایجاد محیطی مناسب برای تحقیق در مورد ادبیات کودک و نوجوان برای پژوهشگر ادبیات کودک و نوجوان بود، به این امید که بتوانند از مجموعه غنی و منحصر به فردی که از طریق قانون واسپاری به کتابخانه ملی می‌رسید، استفاده کنند؟ و سؤالات بسیار دیگری. اما آنچه که مسلم است اهداف کتابخانه کودک و نوجوان، آگاهانه و کارشناسانه توسط افراد صاحب نظر برای بهبود و ارتقای فرهنگی کودک و نوجوان ایرانی طراحی و شکل گرفته است. کتابخانه کودک و نوجوان پس از تهیه و تجهیز در تاریخ ۱۳۸۵/۱۱/۲۱ همراه با کتابخانه نابینایان، عمومی و مرکز ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی افتتاح شد و راه را برای ورود استفاده‌کنندگان و بازدیدکنندگان باز کرد.

فعالیت‌ها و وظایف کتابخانه

کتابخانه کودکان و نوجوانان تلاش دارد تا با فراهم ساختن مواد نوشتاری، غیرنوشتاری و شاهکارهای ادبی، هنری و علمی کودکان و نوجوانان داخل و خارج از کشور، محمل کم نظیری را برای پژوهشگران ادبیات کودک به وجود آورد. همچنین سعی بر آن دارد تا با ارائه خدمات به کودکان و نوجوانان سنین ۷-۱۴ سال و آموزش آنها برای استفاده بهینه از کتابخانه، زمینه را برای نسل محقق آینده فراهم آورد.

از وظایف مهم کتابخانه که در دستور کار قرار دارد، برنامه‌های جانبی از جمله قصه‌گویی، شعرخوانی، نمایش فیلم، هماهنگ‌سازی برای بازدیدهای گروهی و انفرادی و برگزاری نمایشگاه از آثار کودک و نوجوان، معرفی تازه‌های کتاب و همچنین تدوین فهرستگان (فهرست مشترک)

سایت کتابخانه

وبسایت‌های ایرانی کودکان و نوجوانان که تعداد آنها به ۲۱ پایگاه می‌رسد، در چهارچوب فعالیت‌های خود اهدافی را دنبال می‌کنند.

سایت کودکان و نوجوانان کتابخانه ملی به همت همکاران بخش وبسایت و کتابخانه کودک و نوجوان راه‌اندازی و مراحل آزمایشی خود را طی می‌کند. پیوندهای موجود در آن، کاربران را به موارد زیر هدایت می‌کند: منابع تحقیقی، تازه‌های کتاب، اخبار کتاب، کتاب‌های برگزیده، کتاب‌های برنده جایزه، اتصال به پایگاه اطلاعاتی سایت‌های کودک و نوجوان کشور به پایگاه‌های اطلاعاتی تصویرگران، مترجمان مشهور کودک و نوجوان کشور، ناشران کودک، ایران‌شناسی، کتاب‌خوانی، دریافت کتاب‌های اهدایی، از کتابدار بپرس، نظرسنجی درباره کتاب و گالری که شامل آلبوم عکس، قوانین حقوقی کودک و نوجوان و صفحه علاقه‌مندان به کودک و نوجوان.

نشانی وب سایت: <http://kodak.locolab.com>

پی‌نوشت‌ها:

1. sh_babazadeh@yahoo.com
 2. APPREB (Asian Pacific Cooperative Program in Reading Promotion and Book Development)
- همکاری فرهنگی آسیا-اقیانوسیه تحت حمایت یونسکو که به ترویج کتاب‌خوانی و توسعه کتاب در منطقه آسیا و اقیانوسیه می‌پردازد.

ماخذ:

۱. استانداردهای کتابخانه‌های مدارس: برگرفته از رهنمودهای ایفلا و یونسکو درباره کتابخانه‌های مدارس (۱۳۸۴). تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
۲. فولادوند مرجان (۱۳۸۵). «کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان». دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ج ۲.
۳. مکتبی فرد لیلا (۱۳۸۵). «شورای کتاب کودک». دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ج ۲.
۴. نشاط، نرگس؛ حرری، عناوین (۱۳۸۳). کتابخانه آموزشی در مدرسه کتابخانه. تهران: شبکه کتاب.

کتاب‌های کودک و نوجوان کشور است. متأسفانه در حال حاضر فعالیت کتابخانه با تنها پرسنل آن منحصر به بازیابی منابع برای مراجعان است.

فضا و تجهیزات کتابخانه

«کتابخانه باید محیطی باز، جذاب، دلپذیر و شوق‌انگیز برای کاربران در هر سن و سالی که باشند، فراهم سازد.» (از رهنمودهای ایفلا برای ارائه خدمات کتابخانه‌ای به کودکان) (استانداردها، ۱۳۸۴، ص ۹)

یکی از وظایف کتابخانه ملی استانداردسازی بر مبنای رهنمودهای بین‌المللی و استانداردهای بومی کشور است. هدف از استاندارد، رعایت اصول اولیه‌ای است که در تأسیس و یا توسعه یک کتابخانه به کار می‌رود. هدف استفاده از استانداردها، ارتقای خدمات کتابخانه‌ای و ارائه ضوابطی برای ارزیابی کتابخانه است که در ایران توسط اعضای هیأت علمی و صاحب‌نظران کتابخانه ملی انجام می‌گیرد.

کتابخانه ملی در زمان تأسیس و راه‌اندازی کتابخانه کودک و نوجوان خود را استانداردهای ذیل را رعایت نموده است:

- مرکزیت کتابخانه در طبقه همکف، تهویه مطبوع، امنیت و ایمنی، زیبایی و جذابیت کتابخانه، استفاده از تجهیزات استاندارد و قابلیت استفاده از فضای سبز در تابستان؛

- تجهیزات کتابخانه کودک که همه در داخل کشور طراحی و ساخته شده است شامل میز و صندلی مطالعه، قفسه کتاب و نشریه، مبلمان قفسه‌گویی، کابینت‌ها و قفسه‌های نوار و لوح فشرده و قفسه‌گردان نمایش تازه‌های کتاب و ... که براساس دسترسی کاربران آن از سهولت، دوام، تناسب، تنوع و زیبایی خاصی برخوردار است.

جامعه استفاده‌کنندگان این کتابخانه می‌توانند با انجام جستجو در منابع اطلاعاتی موجود در اینترنت مطالب خود را به دست آورند و یا به کمک کارشناس مسئول بخش، از منابع موجود که بیش از صدهزار کتاب و ۴۴ عنوان نشریه خاص کودک و نوجوان و همچنین اطلاعات موجود در لوح‌های فشرده مواد دیداری و شنیداری کسب اطلاعات نمایند. مجموعه بارزش کتاب‌های لاتین کتابخانه کودک به ۲۴ زبان زنده دنیا از طریق خرید (مجموعه مرحوم ابراهیمی)، اهدا (سفارت آلمان، آقای رحماندوست) و قانون واسپاری شکل گرفته است. کتابخانه ملی برای گسترش اطلاعات و ارتقای فرهنگی کودک و نوجوان اعلام آمادگی نموده است تا کتاب‌های فوق را برای ترجمه در اختیار مترجمان کودک قرار دهد.

یکی از وظایف کتابخانه ملی استانداردسازی بر مبنای رهنمودهای بین‌المللی و استانداردهای بومی کشور است